

Esszé a kegyetlenségről

A gyűlölet, bosszú és kegyetlenség története egyidős az emberiséggel. Nyomait követve eljutunk a legrégebb időkhez, melyet emlékezetünk még megőrzött, az antik mítoszok világához. Elég, ha felidézzük fel az antik Médeia történetét, mely annyira borzalmas és nyugtalanító, hogy az utókor valójában sohasem tudott mit kezdeni vele. Bár a klasszikus források több változatban megőrizték, és Euripidész tragédiát írt róla, melyet napjainkban is előadnak, ma is csak kevesen ismerik. Nem vált az általános műveltség részévé, mint Odüsszeusz kalandozásainak története, melyet számtalanszor feldolgoztak, és gyermekek számára készített rajzfilmekben és mesejátékokban is megörökítették.

Érdeemes elmesélni ezt a sokkoló, az emberi szenvedély könyörtelen pusztítását leíró históriát, mert mint a mítoszok általában, az emberiség kollektív lélektani tapasztalatát dolgozza fel a gyűlöletről, a bosszúról és a kegyetlenségről. De azért is figyelemre méltó, mert az őrjöngő indulatokat egy olyan, szépségekben gazdag vidékhez köti, ahol ezek ma is tombolnak: a Kaukázushoz. Érdeemes eltűnődni azon, miképp lehetséges, hogy egy Krisztus születése előtt több évezreddel keletkezett mítosz ennyire pontosan tükrözi a mai, szörnyű valóságot...

Médeia kolchiszi királylány volt: ez a mondabeli királyság a Fekete-tenger partján terült el. Ott, ahol Kaukázusban eredő Phasis folyó ömlik bele, azaz valószínűleg a mai Grúziában, illetve Abháziában. Apja, Aites birtokában volt a legendás aranygyapjú, melynek megszerzéséért útra kelt Iason, a görög királyfi és herosz, ötven társával együtt Az Argó nevű, csodálatosan gyors hajó fedélzetén utaztak, és argonautáknak nevezték őket.

A kalandokban bővelkedő történet, melynek részletes ismertetésétől eltekinthetünk, annyiban mindenképpen eltér Odüsszeusz bolyongásaitól, hogy Iason a társaival együtt átkelt a Hellespontoson (a mai Dardanellákon) és kihajózott a Fekete-tengerre, azaz a civilizált görögök számára idegen vizekre, barbár népek közé ért.

Kolkhisz, ahol az arany kos gyapját, a mesebeli kincset és családi örökséget őrizték, valójában az alvilág bejárata volt. Aites király palotája a Napisten, Helios háza volt, de gyakran időzött itt Hades, a Pokol és a láthatatlanság ura is. Aites lánya, Médeia, aki nyomban beleszeretett Iasonba, a szépséges ifjúba, és segítette abban, hogy a kiállja a próbákat, és megszerezze az aranygyapjút, kijátszva az azt őrző kígyó éberségét. De a szerelmes Médeia maga is barbár varázslónő volt, aki szoros kapcsolatban állt a gonosz erővel: rendszeresen áldozott Hekaténak, aki az Alvilág bejáratán és a holtak birodalmán uralkodott.

Utolsó áldozatát már közvetlenül azelőtt mutatta be Hekate templomában, hogy felszállt volna az Argóra. Azért tette, hogy dühöngő apját és a kolchisiakat visszatartsa az aranygyapjúval menekülő Iason és társai üldözésétől. Saját öccsét, Apsyrtost darabolta fel, és darabokra vágta. Testrészeit az üldözők lába elé dobta, tudva, hogy apja, aki ugyanazzal a varázserővel rendelkezett, mint ő, képes összerakni a kisgyermeket, és életre kelteni. Ez is történt, és amíg Aistes életre keltette a fiát, az argonauták elmenekültek.

Ez az epizód, vagyis a testvérgyilkosság már jelzi, hogy Médeia, a barbár varázslónő szenvedélyétől hajtva mindenre képes. Apsyrtos, aki a legendának egy másik változatában már felnőtt ifjú, az Al-Duna egyik szigetén került érte utol a szerelmeseket, akik épp a nászukat ülték. De Médeia értesült arról, hogy közeledik, és Artemis temploma közelében törbe csalta a bátyját, akit Iason úgy taglózott le, mint egy bikát, és már senki nem támasztotta fel.

De Médeia nem a testvére elpusztítása miatt vált a bosszú és kegyetlenség megtestesítőjévé. Megölte a vetélytársnőjét is, akiért Iason elhagyta őt. Legnagyobb bűne azonban az volt, hogy meggyilkolta Iasonnak szült gyermekeit, Mermerost és Pherest is, akiket őrvjögő dühében még fel is darabolt. A két szőke kisfiúval azért végzett, mert nem tudta elviselni, hogy Iason Korinthosban csellel eltávolította őt az Argo hajóról, és elvitorlázott. Az elhagyott, kegyetlen bosszút álló asszony egyes források szerint gyermekeinek húsát meg is főzte, és feltálalta Iasonnak – ez a fordulat egyébként nem számít ritkaságnak a görög mitológiában, hiszen ugyanez történt Dionüszossal, a bor és a mámor újjászülető istenével, vagy Tereussal, aki nek a titánok lakomáján a saját fiát tálalták fel. De az őrvjögő Médeia alakja mégis a gyűlölet, a bosszú és a kegyetlenség szimbolikus alakjaként maradt fenn: a görög vázák festményein Iason elhagyott hitvesének medúza-feje van, két fia holtestét tartja a kezében egy kocsin, melyet kígyók vagy sárkányok húznak, és Oistros, az őrvjögés démona hajtja őket.

A Médeia-mítosz lélektani szempontból a civilizáció és a barbárság, a racionalitás és az ösztönvilág, az önuralom és a fékezhetetlen szenvedély konfliktusként írható le. A bosszú és a kegyetlenség jelenségei nyilvánvalóan az utóbbiakkal hozhatók összefüggésbe. A pusztításba, illetve önpusztításba átforduló agresszivitás kitörései a legsúlyosabb válságot jelzik, melyből az egyén, illetve a közösség nem találja a kivezető utat. Ilyen értelemben mind a bosszú, mind a kegyetlenség egyfajta „pótcselekvésnek” tekinthető, mely közel áll az ősi mágikus világból eredeztethető bűnbakképzés folyamatához. Média, a barbár varázslónő, a büszkeségében megsértett, elhagyott és megalázott asszony alakja tehát összesűríti szinte mindazt, amit a pszichológia napjainkig felderített az elfojtott ösztönvilág pusztító kitöréseiről.

Médeia története is rávilágít arra, hogy az emberi kegyetlenség és bosszú leggyakoribb áldozata a védekezésre képtelen gyermekek, akik ellen a felnőttek, a leggyakrabban a saját szüleik időtlen-idők óta szörnyű bűnöket követnek el. Teszik ezt annak ellenére, hogy ezek az emberek maguk is tudják: a kegyetlen bánásmód magában hordja a büntetését, hiszen a terrorizált gyermekek idővel felnőnek, és a következő nemzedéken vezetik le tehetetlen dühüket, állnak bosszút a saját gyermekkorukban elszenvedett szenvedésért és megaláztatásért.

Miképpen torzítja el az áldozatok, különösképpen a gyermekek személyiségét a kegyetlen bánásmód? Érdeemes erről részletesebben is beszélni a pszichológia mai állása alapján, mielőtt elmerülünk a világtörténelem válogatott borzalmaiban.

A kegyetlenség legmagasabb fokán maga a Gonoszság nyilvánul meg, és bekövetkezik „lélekgyilkosság”. Ilyenkor a tettes szándékosan megtöri az áldozat éntudatát, korlátlanul fitogtatja a hatalmát, és kifejezésre juttatja, hogy joga van az áldozattal kényére-kedvére bánni. Kérdéses, hogy egyáltalán meggyógyulhat-e az, s ha igen, milyen feltételekkel az, aki átélte a kegyetlenségnek ezt a fokát, és súlyos

támadás érte a lelkét, az akaratát és az önazonosságát. A gyógyulási folyamat fázisait érdemes közelebbről szemügyre venni, és egyúttal azt is megvizsgálni, hogy mit tehetünk a kegyetlenség minimumra korlátozása, illetve megelőzése érdekében.

A kegyetlenség, mint magánéleti erőszak a társadalmi tabuk ellenére, általában némi társadalmi cinkosság mellett jelenik meg. Jellemzője, hogy áldozatai magányosak, nincs kinek panaszkodniuk az elszenvedett fájdalom, és az olykor szexuális zaklatás formáját is öltő megaláztatás miatt. Súlyosbító körülmény, hogy az áldozat a bántalmazást olyan valakitől szenved el, akit szeret és akiben bízik. A családi környezetben gyakorolt kegyetlenség jellemzője, hogy vannak szemtanúi, akik maguk is áldozatokká válhatnak, így szintén a gaztettek túlélőinek tekinthetők. A gonosztétről, a kegyetlenségről több ok miatt is hallgatni szoktak. Az elkövetők nem akarják, hogy tettük nyilvánosságra kerüljön. De az áldozatok sem beszélnek, hiszen nem akarják újra átélni a terrort, azért elfojtják az emlékeiket, így érve el, hogy bizonyos részletekről ne „tudjanak”. A családok és a közösségek félnek szembenézni saját cinkosságukkal. Természetesen az otthoni erőszak elkövetői sem akarják, hogy tetteik napfényre derüljenek és gyakran további bántalmazással fenyegetik meg a gyereket, nehogy elmondja, mi történt vele. A társadalom a közelmúltig szorosán együttműködött ezekkel az elkövetőkkel és a gyerekeket hallgatásra ítélte azzal, hogy nem akart tudni arról, ami történt.

A kegyetlenség következtében a legtöbb ember szégyenkezik, bemocskoltnak vagy bűnösnek érzi magát már attól is, ha tanúja volt ilyen jeleneteknek. Az áldozatok azért sem beszélnek, mert úgy ítélik meg, hogy a nyelv egyszerűen alkalmatlan arra, hogy elmondják, amit átéltek. Pedig a gyógyuláshoz beszélniük kellene, mert a hallgatás általában nem gyógyít, és gyakran eltorzítja az emlékezetet. Freud azt állította, hogy vagy áldozatként, vagy pedig elkövetőként, de elkerülhetetlenül újra át kell élnünk azt a traumát, amelyre nem emlékezünk. Az újabb vizsgálatok is azt mutatják, hogy a traumatizált memóriát, amelyet előzőleg nem enyhített a mentális feldolgozás, másképpen tároljuk, mint a többit, ezért tér vissza olyan élénkséggel és érzelmi telítettséggel. A kegyetlenséget átélt gyermekeknél, akik nem kapnak segítséget az élmény feldolgozására, kialakul a beszédet, az emlékezetet és a szerető figyelmet nélkülöző „katasztrofális magány”. Előfordul, hogy a felnövekvő gyermekeknél a gonosztett életre szóló elszigeteltséget okoz.

A pszichológia napjainkra jutott el oda, hogy felmérje a kegyetlenség formájában megnyilvánuló gonoszság hatásait az emberi lélekre. Tudjuk, hogy a felnőttek képesek alkalmazkodni az ismétlődő kegyetlenséghez és veszélyhez, de ez bizonyos idő után náluk is fásultsággal, tudathasadással, hiperéberséggel jár. Ez később negatívan befolyásolja az élvezetet, a józan gondolkodást és a kapcsolatokat. A gyermekkorban elszenvedett, ismétlődő kegyetlenség pedig depresszió, függőség, kényszercselekvések formájában nyilvánul meg. Az ilyen múltat hurcoló embereknek gyakran van problémájuk a saját magukról való gondoskodással, a bizalommal, a szerelmi és a szexuális élettel.

Azoknak, akik elszenvedték a kegyetlenséget, három vagy négy szakaszból álló gyógyulási folyamaton kell átesniük. A szakembereknek mindenek előtt azt el kell dönteniük, hogy továbbra is fennáll-e a veszélyhelyzet, vagyis az áldozatnak továbbra is tartania kell-e a trauma megismétlődésétől. Ha vissza kell térniük abba a környezetbe, ahol újra áldozattá válhatnak, a lelki támogatásnak először arra kell

irányulnia, hogy nagyobb erővel, jobb elkerülő és segítségkereső készségekkel tudjanak szembenézni a veszéllyel, és el tudják viselni az elkerülhetetlen szorongást.

Azok számára, akik részben „elfelejtették” a szenvedéseket (ők elsősorban a gyermekkori áldozatok), a második szakasz az emlékezéssel kapcsolatos munka. A traumák, és különösen a leggonoszabb traumák túlélői számára a horror, a kitörölhetetlen emlékek, az elvesztett társak és az elrabolts normális élet meggyászolása a gyógyulás elengedhetetlen része. Azok számára, akik képesek túljutni ezeken a szakaszokon, nagyon fontos az újbóli kapcsolatteremtés az őket támogató emberekkel. Ők némileg képesek jóvátenni a kárt, amit az áldozatokban a rendkívüli kegyetlenség miatt kialakult elszigetelődés okozott.

A rendkívüli traumából való lelki felgyógyulás egyik jellemzője az igény, hogy az ember saját szenvedését másokéval hozza összefüggésbe. Az embereknek segítséget jelent, ha társakat találnak, akik ugyanazt a sérelmet szenvedték el, ha megemlékezhetnek a többi áldozatról. Súlyos problémákra várbak választ, mindenekeelőtt arra, mi legyen az „igazságos” bánásmód az elkövetőkkel. Az erőszak tombolását túlélők számára a gyógyulás szempontjából kulcsfontosságú, hogy a saját személyük számára elérhető érzelmi állapotot találjanak a „bosszú és a megbocsátás között”, és lehetőleg tegyenek valamit a hasonló gaztettek megelőzése érdekében. A hallgatás problémája miatt a legtöbb áldozatnak úgy kell „meggyógyulnia”, ahogy éppen tud, bármiféle segítség nélkül. Bár sok kivételes példa van az emberi ellenálló képességre, erkölcsi tartásra és öngyógyítás eseteire, gyakrabban nyomorodik meg a súlyos bántalmazást szenvedett áldozatok élete, akik patológiás állapotukat továbbörökítik a következő nemzedéknek. Sajnos, a társadalom sem tud elég gyorsan fejlődni ahhoz, hogy biztosítsa az igazságtételt és a gonoszság megelőzését. A gyógyulás legnagyobb problémája tehát az, hogy gyakran egyáltalán nem következik be.

Jóval többet tudunk a gonosztetteket túlélő áldozatokról, mint azokról, akik elkövették őket. Újabban azonban a pszichológusok már igyekeznek részletesebben bemutatni a folyamatot, melynek során az emberek eljutnak „a hétköznapi pszichológiai működéstől a kegyetlenségig. Általánosan elfogadott, hogy az áldozatok a „lélekgyilkosság” következtében többet szenvednek, mint az elkövetők. (Érdekes módon cáfolja ezt a megállapítást azoknak a katonáknak a tapasztalata, szervezett háborúban, parancsra embert öltek. Ők súlyosabb poszttraumatikus tüneteket mutattak, mint a bombázások és csaták azon túlélői, akik nem öltek.)

De hogyan tartsuk vissza az elkövetőket a további gonosztettektől? Erre két forgatókönyve is van a szakembereknek. A családi erőszak rendkívüli kegyetlenségé váló fajulását olyan rehabilitációs programokkal lehet csökkenteni lehet, amelyek megtanítják az embereknek, miként birkózzanak meg a frusztrációval, a sérelemmel és a vággyal anélkül, hogy az erőszak eszközához nyúlnának. Ugyanakkor azokat, akik már túlmentek egy ponton, és „lélekgyilkosokká” váltak, lehetetlen biztonsággal rehabilitálni. Ekkor tehát csak az marad, hogy legális körülmények elzárják őket, így védve meg potenciális áldozataik életét, illetve testi és lelki épségüket. A kegyetlenkedők sátáni hierarchiája szerint a „mindennapi” családbántalmazók a legkevésbé „betegek” és a leginkább képesek magatartásuk megváltoztatására. Torzultabb a lelke azoknak, akik egy gonosz politikai rendszer kiszolgálójaként kegyetlenkednek, de ha a rendszer már nem támogatja őket, képesek megváltoztatni a

magatartásukat. Végül azok a legbetegebbek és a legkevésbé képesek a változásra azok, akik elkövetik a rendkívül kegyetlen családi bántalmazást, és ebben örömet, olykor szexuális élvezetet is találnak.

Nagy jelentősége van annak, hogy az elkövetők megbüntetik-e, hiszen „további sorsuk” hat az áldozatok és a közösségek gyógyulására. Sok áldozat követeli az állásfoglalást a kínzóival szemben. De ezt az igényüket gyakran nem lehet kielégíteni. A gonoszság egyik definíciója éppen az lehet, hogy a tetteket csak további gonoszság elkövetésének árán lehet megbüntetni. Különösen a népirtás és a tömeges erőszak következményei kapcsán érdemes mérlegelni, hiszen a felelősségre vonásnak megvannak az előnyei és nehézségei. Különböző lehetőségek kínálóznak: a bosszú, a tárgyalások, az elégtelen „jogi” büntetések, az igazság elmondása, valamint a bizottságok, a jóvátételek, a békéltetés és a megbocsátás. Egyes pszichológusok számára, mihelyest a családi és a politikai traumák túlélőit sikerül biztonságba helyezni és elindítani a gyógyulás útján, az elkövetők már nem is léteznek. Segítik az áldozatokat, hogy átérezzék és kifejezzék jogos dühüket a velük történtek miatt, és legyőzzék esetleges bűntudatukat. Az viszont nem érdekli őket, hogy a volt áldozatok miként viszonyuljanak bántalmazóikhoz a jövőben. Ez ugyanis érthető válasz a hallgatásra és a tiltakozáshoz való jog megtagadására, ami a gyermekbántalmazást gyakran kíséri.

Amennyiben a kegyetlenség két politikai csoport vagy etnikai közösség viszonyát torzítja el, még nehezebb normalizálni a kapcsolatukat, választaniuk a „bosszú és a megbocsátás között”, mint az egyéneknek. A szakemberek sem értenek egyet abban, miként lehet az elkövetett gonosztettek után ismét egymás mellett élni, visszatérni a jogállamhoz, megelőzni a bosszú és az erőszak újabb kitöréseit. Gyakran támad konfliktus a bosszúvágyához ragaszkodó egyén, és közössége között is, mely „kihátrál” mögüle, mert már „tovább akar lépni”. Érdemes ezért megvizsgálni a megbékélés három formáját. Az első a megbékélés a tényleges elkövetők és az áldozatok között. A második, jóval nehezebb a megbékélés olyan csoportok között, amelyek kollektív módon bántalmaztak egy másik csoportot. Ez utóbbi konfliktusról tárgyalók általában nem az áldozatok közül kerülnek ki, s személyesen talán soha nem is találkoztak az elkövetőkkel, és az elkövetők meg az áldozatok talán soha nem találkoznak. A harmadik a belső „megbékélés”. Ez az a folyamat, melynek során az áldozatnak a rettenetes tapasztalatát úgy dolgozza fel, úgy oszlik el a bosszúvágya, hogy bárkivel személyesen találkozott volna a tettesek közül.

Ezt az esszét Médeia történetével, egy, a legtávolabbi múltba vesző antik görög mítosszal kezdtük, és a modern pszichológiának a kegyetlenség és bosszú természetére vonatkozó megállapításaival folytattuk. Végül hadd idézzünk teljes terjedelmében egy sokkoló hírt, mely arra utal, hogy sem a kultúra, sem a civilizáció nem tudta „pacifikálni” az emberi lelket. Úgy tűnik, a kegyetlenségre való hajlam és a borzalmak iránti vonzódás a jó szándékú nevelőink minden törekvése ellenére kiirthatatlan része maradt a kollektív tudatunknak.

Valóságshow verekedő hajléktalanokkal

Rendőrségi ügy lett egy új valóságshow-változatból az amerikai San Diegóban. A helyi rendfenntartók több hónapos nyomozás után letartóztatottak két fiatalembert, akik a vád szerint pénzt, alkoholt, egyes esetekben pedig élelmiszert adtak otthontalan embereknek, hogy azok a kamerák előtt verekedjenek. A rendőrök szerint a 19, illetve 24 éves gyanúsítottak és két Las Vegas-i társuk, akiket még mindig köröznék, a felvételek előtt figyelmeztették a hajléktalanokat, hogy a fizetésről ne beszéljenek a hatóságoknak.

A tévéműsorszerű videókon a hajléktalanok ütik egymást, birkóznak, az egyik részben pedig az is látható, ahogy az egyik küzdő acélajtóba veri ellenfele fejét. A kézi kamerával felvett videó másik jelenetében pedig egy otthontalan a saját fejét csapkodja, miután észrevette, hogy ég a haja, de a nézők azt is láthatják, miként húzzák ki csípőfogóval hajléktalanok fogait.

A videó készítői „vidáman sokkoló” produkcióként hirdették terméküket, amely iránt gyorsan nőtt a kereslet. A nagy érdeklődést keltő, *Csövesharc - 1. rész* című videót az interneten lehetett megrendelni, ahol a gyártók már 300 ezer példányt adtak el belőle.

A hajléktalanok érdekeit védő jótékonyági szervezetek szerint kegyetlenség és a szerencsétlen emberek kihasználása, ahogy ezt a *Csövesharc* készítői tettek. „Különbéle anyagi ellenszolgáltatások fejében arra vettek rá embereket, hogy testi és lelki sérüléseket okozzanak egymásnak. Ez a hajléktalanok kihasználása, egyértelmű kegyetlenség” – összegezte véleményét Donald Whitehead, az Amerikai Nemzeti Szövetség a Hajléktalanokért nevű szervezet képviselője.

A készítők ezzel szemben azt állítják, hogy a videón látható erőszak csupán szembesít a nehéz hajléktalanélet igazi arcával. A gyanúsítottak első bírósági meghallgatását október 10-re tűzték ki.

[Origo, 2002. szeptember 25]

És még mondja valaki, hogy emberi fajunk a tökéletesedés felé halad! Vagy azt, hogy a társadalmi és technikai haladás folyamatosan csökkenti azt életünket évezredek óta átható és megnyomorító gonoszságot és kegyetlenséget, a bosszút és a kárörömöt... Ki hiszi el, hogy már közel van az idő, amikor szájalom és együttérzés tölt el bennünket, látva a saját nyomorúságunkat?